

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin maddi-hüquqi əsaslarının dairəsi genişləndirilə bilər

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin cinayət-hüquqi əsasları Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-74-cü maddələrində³ təsbit olunmuşdur. Bu əsaslara görə ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs könüllü gəlib təqsirini boynuna aldıqda, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etdikdə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırıdıqda və ya zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırıdıqda, həmçinin, ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət və ya az ağır cinayət törətmiş şəxs şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edildikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmiş şəxslər müstəsna hallarda, yalnız Cinayət Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda səmimi peşmanlıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 214-1-ci maddəsi (Terrorçuluğu maliyyələşdirmə) ilə nəzərdə tutulan əməli törətmiş şəxs hakimiyyət orqanlarını vaxtında xəbərdar etməklə və ya başqa üsulla bu cür terrorçuluq əməlinin qarşısının alınmasına yardım etdikdə və onun əməlinə başqa cinayətin tərkibi olmadıqda, cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Azərbaycanın cinayət hüququ cinayətləri xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq 4 sinfə - böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır siniflərinə bölmüşdür⁴. Qeyd edilməlidir ki, bu təsnifat yeganə deyil. Diqqət yetirsək görərik ki, Cinayət Məcəlləsində “böyük

ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlər” qrupu “ağır və xüsusilə ağır cinayətlər” qrupundan fərqləndirilir. Məsələn, cinayətin residivinin (CM-nin 18-ci maddəsi), cinayətdə iştirakçılığın (CM-nin 34.4-cü maddəsi) növlərinin, əlavə cəzanın (CM-nin 48-ci maddəsi), cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin (CM-nin 76.3.3-cü maddəsi), cəzanın təxirə salınmasının (CM-nin 79-cu maddəsi), məhkumluğun ödənilməsinin (CM-nin 92.0.2-ci maddəsi) mümkünlüyünün müəyyən edilməsində belə bölgüdən istifadə edilir. Bir sıra cinayət tərkiblərində “ağır və xüsusilə ağır cinayət” obyektiv cəhətin elementi kimi təsbit edilmişdir. Məsələn, böhtan belə cinayətlərdə ittiham edilmə ilə bağlıdırsa, başqa – CM-nin 147.2-ci maddəsinin tərkibi yaranır. Belə tərkiblərdə o, tövsifedici element rolunu oynayır. Bəzi hallarda isə, tövsifedici yox, əsas element kimi çıxış edir. Məsələn, cinayətkar birlik (təşkilat) yaratma cinayəti “ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər törətmək məqsədilə” edildikdə CM-nin 218.1-ci maddəsinin tərkibini yaradır. Belə təsnifatın aparılması, görünür, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərinin xarakter və ictimai təhlükəlilik meyarları üzrə bir-birinə daha yaxın olmaları ilə bağlıdır. Qanunverici böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərin bu meyarlara görə ağır və xüsusilə ağır cinayətlərdən fərqi kriminoloji baxımdan əhəmiyyətli hesab edir. Belə olmasaydı, müxtəlif cinayət-hüquqi konstruksiyalarda onları bir-birindən ayırmazdı.

Böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərin özlərinin bir-birindən fərqləndirilməsi dərəcəsi xeyli aşağıdır. Cinayət Məcəlləsinin mətnində onlar daha çox birlikdə qeyd edilir. CM-nin 72-73-cü maddələri “böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət” qrupunun “az ağır cinayət” qrupundan ayrıca göstərildiyi az hallardandır. Onların məzmununun

1 Lat.: Hər ağıllı kəs cəzayı xətaya görə yox, həm də onun bir daha təkrarlanmamasına görə verir.

2 Seneka Lutsiy Anney - Roma filosofu, dövlət xadimi, stoisizmin tanınmış simalarından biri, şair. E.ə. 4-cü ilə anadan olmuş, eramızın 65-ci ildə imperator Neronun hökmü ilə özünü öldürmüşdür.

3 Bax: Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi: Maddə 72. Səmimi peşmanlıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə. 72.1. İlk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs könüllü gəlib təqsirini boynuna aldıqda, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etdikdə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırıdıqda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər. 72.2. Başqa növ cinayət törətmiş şəxs, bu Məcəllənin 72.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şərtlər mövcud olduqda, yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər. Maddə 73. Zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə. İlk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırıdıqda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər. Maddə 74. Şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə. Şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edildikdə, ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət və ya az ağır cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.”

4 Bax: orada: “Maddə 15. Cinayətlərin təsnifatı. 15.1. Bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş əməllər (hərəkət və ya hərəkətsizliklər) xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə bölünür.”

təhlili, eləcə də CM-də birgə qeyd edilmə hallarının ayrıca qeyd edilmə hallarından miqdar çoxluğu onu deməyə əsas verir ki, cinayətlər xarakter və ictimai təhlükəlilik baxımından bu iki qrup bir-birinə yaxındırlar, nəinki uzaq. Yəni, bu münasibətləri “yaxın” adlandırmaq “uzaq” adlandırmaktan daha düzgündür.

Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərin az ağır cinayətlərdən fərqlənməsinin nədən ibarət olması sualına nə qanunda, nə də cinayət hüququ doktrinasında konkret cavab yoxdur. Cavab ümumi xarakterli, yalnız meyarlar üzrə birincinin ikincidən aşağı pillədə durmasını qeyd etməkdən ibarət ola bilər. Məsələn, belə: az ağır cinayətlər xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərdən daha ağır və daha təhlükəlidir. Bu cinayət növləri arasında sərhəd qeyri-müəyyəndir.

CM-nin 15-ci maddəsində aparılmış təsnifat, əslində “hüquq fiksiyası”dır (fictio juris). Yəni bölgü şərti əlamətlər (qəsd, ehtiyatsızlıq, cəza müddəti) üzrə aparılmışdır. Ağır və ictimai təhlükəlilik kateqoriyalarının qəsd, ehtiyatsızlıq, cəza müddəti və s. kimi amillər əsasında müəyyən edilməsi də şərtidir, subyektivdir. Bu baxımdan az ağır cinayət törətmiş şəxsin CM-nin 74-cü maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad olunması, 72 və 73-cü maddələrinə əsasən isə, azad oluna bilməməsinin izahının fundamental əsası yoxdur. Az ağır cinayət törətmiş şəxsi “şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edildikdə” cinayət məsuliyyətindən azad etmək mümkündürsə, nəyə görə onu “zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırıqda”, “kəndüllü gəlib təqsirini boynuna aldıqda, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etdikdə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırıqda” cinayət məsuliyyətindən azad mümkün deyil? Bu amillər, əslində, şəxsin ictimai təhlükəli olmadığına əlamətləri hesab oluna bilər. Məsələn, şəxsin kəndüllü gəlib təqsirini boynuna alması, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etməsi, ziyanı ödəməsi və s. onun ictimai təhlükəli olmamasının əlamətləridir. Ona görə də, müvafiq qərarlarda bunları qeyd edib (1) şəxsin ictimai təhlükəli olmadığını göstərmək, bunun əsasında isə, şəraitin dəyişməsi nəticəsinə gəlməklə şəxsi cinayət məsuliyyətindən azad etmək cinayət hüququ normasının pozuntusu hesab olunmur.

Nəzərə alınmalıdır ki, diskresion cinayət təqibinin tətbiq olunması əsasları beynəlxalq sənədlərdə bir-birindən ayrılmır (Azərbaycan

Respublikası CM-nin 72-74-cü maddələrdən fərqli olaraq). Bu əsaslar bütövlükdə hamısı və ayrılıqda hər biri diskresion qərarların bütün mümkün növlərinin tətbiqi üçün yetərli hesab edilir. Məsələn, bu sahədə əsas beynəlxalq sənədlərdən hesab edilən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv-dövlətlərə “Cinayət mühakiməsinin sadələşdirilməsinə dair” R(87) 18 nömrəli 17.09.1987-ci il tarixli Tövsiyəsinin 6-cı maddəsində göstərilmişdir ki, “cinayət təqibindən imtinaya və ya onun xitam edilməsinə (...) şübhəli tərəfindən nümunəvi davranış, zərərçəkmişə pul məbləğlərinin və kompensasiyanın ödənilməsi, sınaq müddətini keçmə kimi müəyyən şərtlərə əməl edilməsi ilə yol verilə bilər”.

Qeyd edilənlər göstərir ki, az ağır cinayət törətmiş şəxslərin də CM-nin 72 və 73-cü maddələrində göstərilən əsaslara görə cinayət məsuliyyətindən azad olunmalarına mane olacaq kriminoloji arqumentlər mövcud deyildir. Digər tərəfdən, az ağır cinayət törətmiş şəxslərin də səmimi peşmanlıq və zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad olunmaları təqsirləndirilən şəxsin, zərər çəkmiş şəxsin prosessual hüquqlarının hüdudlarını genişləndirər, onları daha dolğun təmin edilməsinə şərait yaradır, insanlar arasında barışığın və ictimai sülhün bərqərar olunması imkanlarını artırır, cinayətkarlıqla mübarizəyə sərf olunan resursların həcmi azalır, onların digər, lazımı istiqamətlərə yönəldilməsinə imkan verir.

Qeyd edilməlidir ki, diskresion cinayət təqibi cinayət mühakimə icraatının sadələşdirilməsi formalarından biridir. Onun tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi cinayətkarlıqla mübarizənin səmərələşdirilməsi üzrə müasir dünya tendensiyasıdır. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin yuxarıda göstərilən Tövsiyəsində üzv dövlətlərə diskresion cinayət təqibinin genişləndirilməsi məsləhət görülmüşdür (1-ci bənd). Azərbaycanın bu tövsiyəyə uyğun tədbirlər həyata keçirməsi məqsədə uyğun görünür. Səmimi peşmanlıq və zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı az ağır cinayət törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətindən azad olunmalarına cinayət-hüquqi əsasların təsbit edilməsi bu zəmində atılacaq addımlardan biri ola bilər.

İdeyanı texniki-hüquqi cəhətdən reallaşdırmaq çox asandır. Bunun üçün CM-nin 72 və 73-cü maddələrində “törətməyən” sözündən sonra “və ya az ağır” sözlərini əlavə etmək kifayətdir.

Nazir Bayramov,

*Elm-Tədris Mərkəzinin rəisi,
III dərəcəli dövlət adliyyə müşaviri*